

REGÉLŐ.

PESTEN vasárnap november 29^{kén} 1835.

Megjelen társával együtt hetenként kétszer vasárnap és csütörtökön. Fél évi díja helyben képekkel 5 ft. borítéktalanul; postán 6 ft. pengőben. A' szerkesztői hivatalban évnegyedenként 's képek nélkül is válthatni példányt. A' folyóiratnak egyes száma, vagy képe 12 kr. p. p.

ORSZÁG- 'S NÉPISMERTETÉS.

B u d a P e s t

az előkorból ismertette.

(Rajzával együtt 1638-ból.)

Az idő diadalmaskodik mindenben. A' bércek idővel lesovadnak, a' völgyek fölemelkednek; az ember-lakta helyek rengeteg erdőkké, ezek roppant városokká válnak idővel. Sok várost döntö már az idő rendetlen kőhalomra, vagy temetett-el egészen, egy követ sem hagyván, melyre az átballagó késő ivadék leülvén, a' hajdani történetekre visszaemlékezhetnék: de „Buda Pest áll!“ Századok, gyászos századok röpültek-el kevély bérckre rakott falai fölött, 's bár változtak, nem volt képes azokat összeromokítani a' hosszú időnek vas foga. Szivdöbögve tekint-fel reá a' vándor, 's bámulja; de a' benne véghezvitt történeteket nem ismervén, édes visszaemlékezése előtt bezáratik a' multnak ajtaja, 's csak a' jelenben szigorog annál inkább — szomorú igazság! — mivel hajdani vitéz magyar apáink nem ügyelvén országunknak régiségeire, ennek csak határait védték, 's így sok történeti tárgyakat homályba engedtek merülni — ó! mert ha találunk is valamit, az időrozsa igen megrongálta annak kapesait. Pedig milly szép! csendes andalgásban bejárni a' hajdant!

E' szempontból, mai képünk, német eredeti után, Buda Pest-nek 1638-ban volt állapotját tünteti előnkbe; tiszt. esztergomi nevendék-pap Majer István urnak, a' művészet szép lelkű barátjának (életében harmadik próbatételi) metszése. — Történeti leírásáról könyveket birván, itt csak egy két szót eredetéről, terjedéséről és nevezetesebb változásairól a' régi esetek emlékezetének megújítására.

A' történetírók egyezőleg említik, hogy a' mai Ó-Budának helyén hajdani híres romai gyarmat (colonia) Acincum v. Aquincum, későbbben Sicambria nevezetű feküdt. Ennek a város romjaiban és hamvedrekben többnyire Valerian 's Galien korából (256 év) találtatott pénzek néma tanúji.

Hogy azon nemzet, mely Európába átkelvén, most az északi tenger partjain, majd a' francz és olasz hon szívében, sőt Konstantinápol falai alatt is győzedelmes fegyvereivel megjelent, vitéz Árpád apánk előtt is történetekkel birt legyen, csak az fogja tagadni, ki azt égből cseppentnek képzei. Voltak már Mózeseink, kik nemüleg a' nyomós vizsgálódás hegyéről a' hajdan nemzetünk-lakta tartományokat sejdíték. Támadand még magyar József is, ki azokba bevezetend; csak hogy, midőn utjait elrendeli, és most Egyiptusban, majd Afrikában, még a' spanyol honban is tört ösvényre akad, a' magyar Izraelnek némelly fíja, részrehajlás vagy tudatlanság miatt, hahotára ne fakadjon.

Hiszem, a' nemzetek vándorlása tudva van mindnyájunk előtt. 'S jöllehet ázsiai eleink felől nem sok bizonyost tudunk, igaz az, hogy Attila, vagy Etele, mostani honunk földjét meghódította, 's merre kelt, győzedelmet aratott. Ó a' maga korában, bár ördög-től származott csuda a) vagy tigris b) névvel törpítették, nagy fejedelem és ember vala. Elhunyt — 's halála után síjainak egyenetlenségök miatt, mint a' kártya-torony, halomra dült a' nagy birodalom. — Idővel felkeresték az utódok örökségüket. Azon ázsiai nemzet ugyan is, mellyről Kr. sz. után 462-dik év körül említést tesznek a' görög történetírók, Árpád vezérleése alatt 903-dik eszt. Pannoniát piros vérével jegyzé-el magáénak, tulajdonának.

Árpád vezérnek ide jöttkor a' fennebb említett Aquincum v. Sicambria, a' mai Ó-Buda, Etelvárnak, németül Etzelburg, romai nyelven Civitas Athilae Regis hivatott. Etelvár magyar nevezet idővel kiveszett, 's annyi bizonyos, hogy Béla király névtelen jegyzője idejében Ó-Budát Budvárnak nevezék eleink c).

Ezen régi Budának kiterjedése, már a' magyar nemzet ide jöttkor olly jeles volt, hogy Árpád fejedelmi állandó lakhelyéül választaná d). A' keresztény hitvallás és királyi méltóság behozatása után első István, később nagy Gyéza, sz. László és második Gyéza királyaink uj meg uj roppant templomokkal, épületekkel szaporították Budának díseit. Nevededett a' lakosoknak számuk, 's így történt, hogy a' budai prépost és káptalan egy uj nagy várat (Uj-Budát, ó-budai várat), vagy Nagy Budát építtetné, mellynek haszonvételeért a' királyi várnagy évenként egy aranyat fizetett a'

a) Jornandes de rebus Geticis C. 24.

b) Schlötzer Allgemeine Weltgeschichte T. I. p. 368.

c) „Quae per linguam hungaricam dicitur nunc Buduvar“ I. fejezetben.

d) Béla Király névtelen Jegyzője XLVII 's a' t. fejezetben.

felépítő félnek e). Észre kell azonban venni, hogy e' vár építése nem a' mostani Budavárról mondatik; mert ez az említett oklevélben is új pesti hegynek neveztetett. Harmadik Béla és V. István uralkodóink alatt már olly téres volt régi Budának kiterjedése, hogy három nevezetes rész ből állana. Egyik Ó-Buda város, másik Új-Buda, Nagy-Buda, v. ó-budai vár, magányos névvel Budvár, melly, a' mint említők, eredetét az ó-budai préposttól és káptalantól nyerte, 's Ó-Budánál kezdve a' Neustift (új-város) helyét elfödven a' harmadik részig terjedt; ez pedig a' szent Háromság városa, más névvel Föhlérviz volt, melly Új-Budától fogva a' mai országutnak (Landstrasse) némelly részeit lepte-el alá felé. Ezek voltak régi Budának jelesebb szakaszai még nagy Lajos királyunk alatt is, ki Visegrádból ide'tette által a' királyi-lakot, és Új-Budát királyné városává nevezte. Tehát az egész táj, melly Föhlérviztől (a' mostani császár-fördő környékétől) szent Gellért bérce tövéig fekszik, a' legrégibb időkben is nem Budához tartozott; 's innét, mik a' régibb századokban Budáról mondattak, a' mai Budára nem alkalmazhatók.

Föhlérviztől kezdve (vitéz őseinknek a' Dunán által kelésüktől) egész az úgy nevezett Kelem vagy Kelény bérce nek, az az: a' mostani Gellért hegyének tövéig semmi épület nem találtatott. Pestvár polgárjai a' Dunán(tul fekvő Kelemföldet használni, 's a' kereskedést előmozdítani ohajtván, az említett bérce alá állandó révet helyeztek, melly a' régi történetiróktól egyezőleg Pesti — Révnek — Portus Pest-nek hivatik. Ezen pesti révet Kéza II. k. 3-dik fej. és Thurótzai világosan megkülönböztetik. Ebben öletett-meg Gellért csanádi püspök, kitől ma a' régi pesti hegy sz. Gellért hegyének neveztetik. Ebben is temettetik ő el a' bold. szűz tiszteletére épült kápolnába. Későbbben itt, 's nem Pestváratt építettett templom sz. Gellértnek tiszteletére. Második Gyéza ajtatóssághból 1148-ban a' Pesti-Rév jövedelmét az ó-budai káptalannak ajándékozta. — Első András kir. idejében a' révész-házakból egy falucska támadott 's terjedett napról napra úgy, hogy belőle a' sz. Gellért hegye alatt szent Erzsébetfalva, fölül pedig Kis Pest (Minor Pest) eredne f). — Ez időtől fogva olvashatni diplomákban megkülönböztetés végett a' Nagy, v. Régi, ismét Új, v. Kis Pest elneveztetést. Fennmaradott ezen nevezet egész tatár járásig. Kis Pest mellett egy hegy nyult-el; 's mivel már a' sz. Gellért he-

e) L. Nagy Lajos kir. 1355-ből költ. Dipl. tek. Miller. János urnál in Epitome Vicissitudinum de urbe Budensi.

f) Lásd szent Margit életrajzát 353 lap. — IV. Béla 1244-beli arany bulláját.

gye pesti hegynek is mondatott, amazt új pesti hegynek nevezék. Ezen fekszik a' mai Budavára. Azt vélik némellyek, hogy már sz. István korában némelly épületek mutatkoztak rajta a' királyi család különös használására. Azt is állítják mások, hogy ama gyászos emlékezetű évben, melyben a' vad Tatárok sáska sereg gyanánt dulták-fel honunkat, némelly hazánkfíjai maguknak és jovaiknak az új pesti hegynek falai között kerestek és találtak menedéket. Igazabb mindezeknél az, hogy honunk második alapítója IV. Béla az emésztő hadak után városaink javítására 's diszesítésére fordította igyekezetét. Ekkor építtetett ő az említett hegyen Kis Pest diszére egy új várat, mely új pesti hegy várának (*Castrum novi montis Pestinensis*) neveztetett. Maga Béla bizonyítja ezt némelly 1255-diki diplomájának íme szavaiban: „Mi egyéb országunk védelmére alkalmas várak között a' pesti hegyen némelly várat építtünk, melyben tömérdek sokaság lakozik.“ — Ezen új pesti hegy vára nem a' régi Budához, hanem Pestvárhoz tartozott. Budától független levén, hajdan magát Budának soha nem nevezte, mint a' hivatalbeli irások bizonyítják. g).

Azonban, mint IV. Béla is bizonyítja, az új pesti hegy vára igen népesedvén leginkább földhévíz felé kezdett elnyulni, 's már Béla országlása alatt vásárokat tartott. 1391-dikben több külvárost számlált, melyek között, Sünden a' Zsigmond kir. által alapított fő-iskolának lakhelye a' konstanci gyűlésben is elhiresedett. Így történt, hogy a' 14-dik század vége felé földhévizzel, a' régi Buda egyik részével, összekeveredett, 's a' Budavár név reá ragada. Valóban IX-dik Bonifác pápa 1401-dikben költ bullájában a' sokszor említett új-várat most Buda, majd pesti új hegy várának nevezi. Elvégre is Buda név alatt lett az új pesti hegyvár nagy Mátyásnak, a' maga korabeli királyok királyának, fáradhatlan igyekezete által országunk fő-városává. Régi nevét mindazáltal, jelesen hivatalos írásaiban, tovább is teljességgel meg nem veté', annál inkább, minthogy szabadságai Pestvár szabadságaiban gyökereztek.

Bár mint szépült Béla idejében a' budai vár, Europa fényes városaival csak Zsigmond kir. alatt kezde mérközni. Kiszabadult a' siklósi várból e' nemes fogoly, 's midőn cseh országból fegyveres kézzel jött jogát keresni, Buda ölelve fogadta. Zsigmond azt palotájával, 's több más jeles épületekkel diszesítette.

Ulászló alatt, ki a' körülmények miatt majd itt, majd Bécsben lakott, Amuráth legyőzése után az ugynevezett fejérvári kapuval

szébbült, de más felől fölhévviz elhamvadott. Itt lehet említeni Budának szent György terét is, melyen 1458-diki marc. 13-án hunyt el azon ártatlan, kit a' III-dik évi Aurorának 295-dik lapján Kacs-kovics így panaszolkodtat:

Hunyadi László panasza.

Istent hazámat forróan szeretni
Volt éitem czélja hajnaléviben
A' tiszta rényt imádni fényiben,
'S dicsó atyám hősnymdokát követni.

A' pór-személynek lánczait levetni
Késtem, szívemnek olvadt kéjiben,
E' földi létnek bájos mennyiben
Reméltem én is rózsákat szedhetni.

De ah! komornak enyhe álmaít,
Bellona csalfán mirtusz enyhelemből
Kizárta, 's ifjau alkatott egemből
Elvonta sorsom szép malasztait.

'S midőn az érdem égi fényre lobbant
Bátran nyújtám elébe jobbomat,
Csatákban vérrel védeni honomat,
A' gyászt nem sejtve, mely fejemre robbant.

Hűségemért irigylőm bünt talált,
Legjobb királyom' ellenem hevitvén,
Pártosság fertelmit reám teritvén,
Hogy tűrni tudtam, mér-ki illy halált.

Int a' mulás! pallos ragyog felém;
Előtted ah te kedvelt Hunnia!
Imigy gyalázva nagy hősed fija
'S véd angyalom te benned sem lelém.

El, el! bús képzetem homálya,
Mellytől dicst vágyó lelkem rettege,
E' rút jelennek kormos fellege
A' földi kénynek hullámozó dagálya.

Szebb lángba gyúl a' nap köd-szőnyegén,
Nem osztja bérét a' lét ön maga
Feltün még tán erkölcsöm csillaga
A' késő kornak szunnyadó egén.

Mátyás a' nagy és igazságos, kiben a' Magyaroknak méltó oka van dicsekedésre, roppant épületekkel, fegyver- 's könyv-tárral 's a't. emelte Buda díszét. Itt kelt egybe Beatrix herczeg asszonynyal a' boldogs. szüz templomában. — Említést érdemel Budának 1473-iki könyvnyomtató intézete is, melyben Hes Andráshoz által a' budai krónika nyomtatott-ki legelőszer. Budavárának Mátyás alatti ál-

lapotját képzelni is alig lehet. Egészen megváltozott ez az ő idejétől. Hol ma utszákat és téreket szemlélünk, ott alatta paloták emelkedtek. Csak maga a' királyi lak számos épüteteket foglalt magában, mellyek erős falakkal, bástyákkal, kinyuló őrtornyokkal kerítették-be. Az idő változtat mindent. *(Végzet következik.)*

K Ü L Ö N F É L E.

S z e r e t e t é s b a r á t s á g.

(Gondolatok nov. 19-dikén)

A' szeretet szives vonzódás; szabad belső vágyódás a' szép, jó, 's tökélyes után; lélekegyesület, melly szükségképpen 's kiöregesztőleg a' jó, szép, 's tökélyes képzetén alapul.

A' lélek legdiszesb ékesség hiányával van, ha szeretettel szűkölködik. Csak a' szeretet sugarain fesel-ki az emberi életnek szép 's egész virága. — Szeretet nélküli élet — Göthe szerint — festett tűz, melly se világot se meleget nem ad. — A' sors kegyetlen keze nem vághat rajtunk olly égő sebet, mellyet a' szeretet nem enyhítene, ha balzsamát beleje csepegteti. —

A' szeretet változatlan; örökké áll, 's mennyei tüze nem alszik-ki az idők hullámai közt.

A' szeretet — tisztán felfogva — nem merő érzés, nem érzéki felháborodása a' könnyűületességnek, részvétnek, jószívűségnek; hanem erős alapokra épült jó akaró eltökélet, szándék. — Érzelmek az erénynek nem tartós elemei, csak tiszta egen fénylő csillagok, mellyeknek világát a' legcsekélyebb homályfelhő kioltja. — Az igen élékeny érzélgés lélek - ittasság, 's megzavarja az ítéletet.

Elmúl az öröm, mul a' szenvedelem,
Elfolynak az évek a' sors folyamán,
A' szép nap elalszik, a' föld elenyész,
Fenn csak te maradsz örökre szeretet!

Hol nem szinlett, tiszta, tetteges szeretet munkálodik, hol mindennek vetélkednek egymás iránti jószívűség által az élet örömeit édesíteni, ott van a' menny; 's ezen menny mindenhol nyíltan áll; még a' setét börtönbe, a' nehéz lánczok közé is elhat jótévő sugara. — A' tövisek, mellyek itteni utunkat fedik, kevesbbé lesznek érezhetők, ha a' szeretet puha rózsalevelei közé takarjuk őket. — A' szeretet országában minden boldogító. — Minden élet-teher könnyebbül azon meggyőződésnél, hogy egy hasonérzetű valóság vesz részt abban. — Csak a' szeretetben lel az ember pótlást, enyhet, vigasztalást, ha az élet zűrzavarjában őt felhők körzik, 's főkép sugarain diszlik mivelődése a' tiszta emberiségnek.

A' legnemesb emberi szeretetben ébred az azon szives, 's mély tisztelet — barátság — melly a' rokon lelkeket egy biztos, meghitt szivegyesületben kapcsolja össze. — A' barátság — leggazdagabb értelemben — lélekegyesület — szívek, czélok, 's erények egyenlősége — a' gondolatok, igyekezetek leglehetségesb összhangzására alapulva — jószívűséggel és szeretettel párosulva.

Az igaz barátság — Cicero után — csak jók közt áll-fel; csak ott találtaik, hol két lélek olvad egybe, 's egyik a' másikban magát leli-